

на урока на жълтите патенца в река-та („Първият урок“), за веселите влакчета, в които сядат „кукли, зайчета, мечета“ („Влак“). В нейните стихотворения познатото звучи непознато, проблемите са осъвременени, нисичко има друго звучене, погледната е от особен ъгъл. В това се състои магията на нейното творчество. Особено ценен дял от поезията на Веса Паспалеева са стихотворенията ѝ за най-малките, в които е постигната простота на фразата, находчивост на въображението, остро чувство за съвременност, пластичен и непринуден изказ, които нареждат някои от творбите ѝ до класическите образци в детската ни литература („Мъчните задачи“, „Доволен“, „Котенце-ангорче“, „Мечо композитор“, „Хитрото мишленце“...). В произведенията ѝ прави впечатление желанието на авторката да отговори на многобройните въпроси, които интересуват децата, да им представи най-пълно и многогранно картините от заобикалящия ги свят, да отрази бързите промени, които стават в детския живот. Нещо повече, Веса Паспалеева умее лаконично, просто и точно да подчертае главното, основното в творбата така, че да се запомни:

*Седнала на прага
мъчничката Гичка,
колко ѝ приляга —
плете ръкавичка!*

*Скоро сняг ще падне,
трябват ръкавички!
Пипайте по-бърже,
плавани ръчички!*

(„Ръкавички“)

Поезесата знае какво иска да каже как да го каже. Стиховете ѝ носят изнердост и пестрота, звънност и мелодичност, защото жив и неугасим бил интересът ѝ към всичко, което става в света. За нея е важно детето-читател да изживява събитията, да се вълнува, а не механично да запа-

метява нещата.

И още нещо, което прави творбите ѝ привлекателни — това е хуморът, непринуден и спонтанен. Веса Паспалеева притежава това качество, чрез силата на смеха да създава ведра атмосфера, да предразполага и пленява:

*Кой пристига всяка сутрин
с чорлави косички?
Кой не смее да покаже
двете си ръчички?*

*За чие вратле говорят,
че е най-нечисто?
Всички с пръстчета показват!
— Христо! Христо! Христо!
(„Кой“)*

Естествено творчеството на Веса Паспалеева не е лишено от слабости. Понякога в стиховете ѝ се чувстват езикови граповини, налучквани образи, шарочно търсени рими, еднообразиене на тематиката, сухо поучителство. Но не това придава облик на поезията ѝ за деца. Емоционално обогатени, игриви, проникнати от бодр и жизнерадостен смях са стихотворенията на Веса Паспалеева, които и днес привличат малките читатели. Такива творби създава перото на човек, роден детски поет.

ТАЛАСЪМИТЕ НА МАРКО ГАНЧЕВ

Светлана Василева

През 1974 г. Марко Ганчев каза, но и не каза „Сбогом на таласъмите“ (едноименната приказна повест от книгата му „Сбогом на таласъмите и други приказки“). Сбогуването с Мъркот, Дългата опашка и Караконджо не е съвсем „Завършено сбогуване“ (последната глава от повестта). „Кой знае? Може би вече няма. А може би...“ — такъв е двусмисленият отговор на първолия въпрос, зададен от майката: „Колко пъти ще ме събуждате с тия ваши таласъми?“

Освен недоизказаности в приказката има и напълно категорични съждения от типа: „Синът ти ще си въобразява това онова, а другите ще напредват в живота.“ Или: „Сега вече е ученик. (...) Трябва да гледа реално на живота. Да знае, че няма никакви таласъми“. Непоклатима мотивировка, бихме казали, в спора за свръхестественото, и въпреки това има нещо много тъжно при раздялата на детето Панчо с таласъмите.

Нито неговите аргументи са директно изказани, нито аргументите на скритото съучастничество на бащата в играта на синя. Те са може би следните: Най-лошото, което може да се случи на човека, е да изгуби способността си да фантазира. С нашия скептичен и прагматичен ум сме ограничили образите от народната демонология само до стилистични изрази („Тоя човек изчезна като таласъм“ — цит. от книгата). Но те могат да провокират въображението дори когато изглеждат анахронични. Единствено детето успява да живее в света на фикцията и по „ръба“ па житейската логика. Бабата разказва

на своето внуче за таласъмите, за го сплши с тропота им по таван: отлично знае, че това са мишки. Своето приказно настояще таласъте живеят във въображението на тето — тази е основата, на която доизмисля и донадгражда разказ то от бабата. Панчо може да изл при себе си таласъмите от селската къща, въпреки че в града „Никой“ дава квартира на таласъми“ (друга глава от повестта). За възрастния (случая бащата) таласъмите са останали на село, в старата къща, вплитени в носталгичната музика на оминалото детство.

След цели шестнайсет години таласъмите пак се появяват в творчеството на Марко Ганчев — този път жанра приказна поема. Веднага личи, че не става въпрос за някаква вариация на старата тема. Панчо е пораснал и детската игра на му е по-размерите. Той ще може да си спомни за историите с таласъми, а днешното първолаче нищо не си въобразява: „все едно — момче, момиче, вече е академиче“. Мотивировката „да се гледа реално на живота“ е дал своите резултати: „днеска бебето порече/има ум на първолаче“. Таласъмите нямат шанс да дойдат от тавана на бабината Пенина къща — няма кой да ги извика, пък има и по-радикални плашила.

Марко Ганчев довежда един чакло чуждоземната северна Страхоладия — еднакво далечна и неизвестна за възрастните, и за малките. Твърди самонадеяна е неговата мисия: „да не на към земите наши/по-успешно да плаши“. Описанието му напълно разрушава представата за безплатен дух. Въпреки уговорката, че „духоветяло нямат“, „най-свирепия, най-злия таласъм има и опашка, и криле, и човръсти пръсти, и тромави крака, твърде тежко тяло („Дето стъпи, там веднага/влага на тревата ляга“) и твърде големи размери („от бряг до бряг“). В тези си размери той не би могъл да се свре на нечий тъмец таван (все пак не бива да отричаме всякаква прилика с таванските му сред

цил. Марко Ганчев дори повтаря любимия си сюжетен каламбур от описанието на Дядо Мата опашка: „И е опашка щадя: — Шад!“ а това още повече увеличава възможностите на хутожника Стефан Марков. Фигурата на Галасъма е разтворена в природата. Тя е непризнатото познато: тя е в мъглата над преораното поле, в по-отвесните мъгли над гората, в рисунките на слънчевите лъчи по тревата, в тревата на въздуха лете, в седемцветната дъга над морето.

Авторът създава един наистина оригинален образ, въпреки или по-точно на основата на самото недоверие в съществуването му — таласъмът Хайде Холан. Моменталните асоциации, които предизвиква името, са привидно маскирани — Хайде Холан е полоната от цялото име Ван дер Бандер Хайде Холан — чудесен пример за възвращане на безмислени римувани чукосъчетания с един значим разговорен израз „хайде холан“, при това тачно имитиращ северно име. По същество това не е фантазен, а езиков образ. „Хайде холан“ може да се преведе със стилистично по-неутралния израз — „Хайде стига“. В какво състои езиковата игра?

1. Можем да определим името на таласъма като езиков парадокс. То изразява отношението към обекта, който назовава, но не някаква оценъчност (така се създават прякорите), а грещане, че изобщо съществува: Галасъм ли? Хайде холан! Кой е издал? Аз не съм! — /всеки тъй се одиграва.“

2. „Хайде холан“ е фразеологичен израз, който толкова често се употребява в разговорната реч, че се е превърнал в емблематичен за назоваване на типична реакция (най-често нихилистична) не само към таласъмите (невероятното), но и към всичко извън сферата на практиката. Чужденците питат „как се вика/ туй видение видено?“. „Хайде холан — думат на нас, —/я с домати се наяжте,/сгрейте на топъл климат!“. Отношението на самия въпрос чужденците приемат като пряк отговор, неразбирайки

смисъла на идиоматичния израз: „Хайде-хо-лац“ сричат мили“. Така изразът се субстантивира и персонафицира. Комуникацията е осъществена, но неадекватно. Причината, в случая е в лошото разбиране на езика. Много често децата в подобна ситуация, не усвоили още конвенционалните значения на някои думи и изрази, им придават свои „логични“ значения.

3. Марко Ганчев дава още едно значение на израза-образ. Посвоему го опитомява и го прави „междуметие такова/ с тълкование различно, /но все пак с една основа/ да живеем по-прилично“. Такава трактовка напълно заменя негативистичното съдържание на образа и на израза: С „хайде холан“ да се разминем пердахът на пакостника, да се спре безсмислената караница между хората („Аз съм горей? Ти си долен!“). С една дума — придава им „достоеен смисъл“. Поведението на таласъма подкрепя тази идея: „Пази призракт добряк/слънце да не ни опари/кожата чрез допир пряк.“ За разлика от тръгнал, а няма и сянка от злото чудовище.

Приказките истории на писателя (поемата „Хайде Холан“ и другите поеми) са много често изявена игра с експресивните възможности на езика. Използват се много жаргонизми и разговорни изрази, които могат да бъдат общоупотребими метафори, идиоматични словосъчетания, поговорки: „като тапа излагам се“, „хептен назад“, „да увесиш нос“, „на корена да сеем ряпа“, „да се задава от смях“, „кръгла нула“, „тътря се“ и др. Те не само придават непосредна естественост и веща „необработеност“ на стила. Много често приказната история се гради на основата на смисловите отклонения, които дава едно устояливо словосъчетание или една дума в диапазона между пряката и преносната им употреба.

Играта със словото стимулира не само познаването на възможностите на езика, но помага на децата „да проникнат в истинския живот през прозореца вместо вратата“ (Джани Родари). Поемата „Анчо

Марспаичо“ има може би най-подчертано нравствена проблематика. Момчето Ангел („Дали е голяма буква Ангел, или пък с малка — все това“) слиза на земята, за да не бъде само и за да се повесели с хората, които пеят „песни до небето“. Каква ирония — веселието се оказва Габровският организиран карнавал. За ангелчето това е напълно непозната ситуация, но същевременно напълно позната за нас. „Народното веселие“ е вид канонизирано културно мероприятие, нещо като преглед на художествената самодейност, организиран празник с административни награди. Анчо е не само забелязан: „Отсъждат му награда първа/за песен, маска и костюм,/ на подиум висок тепърва/ го вдигат сред приветствен шум“. В резултат на това се е получил „чудесен край за карнавал“ (добра организация!).

Народното веселие се оказва маска на веселие; същинският ангел — роля на ангел. След като свършва празника, хората се превръщат в неузнаваеми: стават груби, зли и иронични: „— А, тоя беше награден/ и сигур мисли, че награди/ ще получа всеки ден.“ Човешката доброта е била маска на доброта; усмивката — маска на усмивка: „— Май свърши пусто тържество /и трябва да си ходиш вкъщи,/ от Марс ли паднал си, какво?“ Тук е ключът на цялата история. Изразът „от Марс ли паднал си“ оцедва точно истината, но той се употребява и се мисли в общоприетия му смисъл. Грубостта, безцеремонността, недоверието, които съдържа, се превръщат в непробиваема преграда към момчето. Възниква въпросът: имаме ли сетива за чистотата, откритостта, доверието, добрината, на всичко, което търсим, а отдавна сме престанали да различаваме? Няма нищо обнадеждаващо за хората, загубили възможността си дори да празнуват. В подобна ситуация детето също може да изглежда като Анчо Марспаичо — като ненагодения човек, звездния човек. Но то няма своята планета, а има своето училище. Дисциплинатата е най-добрият начин да се

адаптира детето, а може би и да деформира още от първи клас. Дали точно така ще разсъждават никак не е сигурно, но съвсем сигурно е, че ще му домъчнее за Анчо, особено когато предава сигнали към ракетата „по нула-нула/пет ме хълца честота“.

За Марко Ганчев приказките нямат точен адрес: „Защото това е все едно да се мъчиш да разбереш коя книга е писана от по-голям писател и кой от по-малък“ („Приказки за голямото и малкото братче едновременно“ С., 1980). В тях не бива да се търси определена поука и единство („гравей“) смисъл. Историята в поема „Запасна факла“ най-много прилича на поука, но разказвачът предупреждава: „Не я написах за поука,/ защото при подобен повик/дори и скални варовик/от скука почва да се лупка“. Приказките могат да съдържат рационално познание, но и то не изчерпва смисловото им богатство. Случайта в „Запасна факла“ може успешно да се използва като помагало: „Смелата мъничка поема, която време отнема,/ ще знаеш, като те попита какво е точно сталактитът,/ какво

но сталакмитът... "И все пак „за
или пък не затуи“ се изказва
чката? „Мисли подир, а отнач
я прочети или я чуи“. Откритото
качване да се помисли после на
ва към осмисляне (допълнително),
бщаване и тълкуване.

Якото места допускат и политиче-
актуален прочит. Оттук и заси-
ото сатирично и иронично начало
равнение с останалите му книги за
я. Поемата „Голямата помпа“ мо-
да се чете от децата като приказ-
ноема, а от възрастните — като са-
а. Като приказка тя разказва за
мниата Голяма помпа, която ста-
жертва на своята самонадея-
в. Като сатира тя предизвиква асо-
ции с йерархията на досегашната
ествена система и отношенията,
о поражда, и възможността за
ната промяна: „А покрай мерце-
видя ди/на Голямата помпа мар-
/как се усуква/като опашка ку-
която се гали“. Голямата помпа
е само Помпата, накрая — ну-
) и Самосвалът са двете олицет-
ни противопоставени сили. Тех-
алегоричен характер е безсъм-
„Толкова народ съм надула“
ната); „Ама как да се спре Само-
и.../ и след като в гумата му
събрала/душа за девет милиона
р“; Тези места звучат почти ка-
литическа алегорическа загадка.

ва ясно, че писателят търси не
целната игра със словото или
менно словотворчество, а смисло-
кладшата възможност на двете.
оки че книгата има етикет „за
на училищна възраст“, нейните
ртни прочити далеч надминават
рстовите ограничения. Може би
ички са били удобни преди 10
ри, макар противопоставянето
ен“ — „неудобен“ прочит да е
дно, доколкото не може да по-
цензура на самостоятелното
нятие. Ще придобие ли днес нов
чески облик литературата ни за
Своя ожидателен отговор мо-
и Марко Ганчев ще ни даде в
ищата си книга?

КЛЮЧЕТО, което винаги ще търсим

Ина Мерджанова

Кой не е чел като дете за чудните
приключения на Буратино, кой не се
е прехласвал от майсторски разказа-
ните невероятни преमेждия на мал-
кото дървено човече? Има книги, кои-
то винаги ще бъдат добри и желани
приятели на децата, които не остаря-
ват, а запазват свежестта на краси-
во измисленото чудо, способността да
развълнуват и предизвикат въображе-
нието. „Златното ключе, или приклю-
ченията на Буратино“ безспорно е
една от тези книги. А те са особено
ценни и поради факта, че обогатяват
духовната приемственост между по-
коленията — те са радвали нашите
бащи и майки, самите ние с удовол-
ствие откривахме техния възшебен
свят и той ставаше частца от златни-
те детски дни, частца от самите нас,
а ето че сега и децата ни безрезерв-
но приемат тяхното приятелство.

„Приключенията на Буратино“ е
отдавна позната на българския чита-
тел — претърпяла е вече пет издания
у нас, да не говорим за многочислен-
ните ѝ драматизации в куклените те-
атри. Всички ние помним и по-голе-
мия брат на Буратино — Пинокио,
рожда на италианския писател Кар-
ло Колоди. Алексей Толстой разказ-
ва, че като дете това е била любима-
та му книга. Но един ден тя някъде
изчезнала. От многобройните ѝ пре-
разкази и нови интерпретации, които
бъдещият писател с удоволствие пра-
вел пред своите другарчета, се родил

по-късно и Буратино. Не случайно
майсторът, който го издяква, се на-
рича татко Карло.

Сюжетните линии на двете книги си
приличат само в основните, възловни
моменти. Майстор-дърводелец, в пър-
вия случай — Дженето, а във вто-
рия — Карло създава кукла от дър-
во, която оживява. (Това начало на-
помяна библейския мит за сътворява-
нето на първия човек.) Оттук започ-
ват изпитанията, които Пинокио—Бу-
ратино претърпява: множество страшни
приключения и изпитания, които
помагат на дървеното човече да раз-
бере някои истини за живота и кои-
то го променят в положителна посо-
ка. Драматичните преживявания се
увенчават с щастлив край — както
във всички приказки. Лошите герои
са наказани, добрите — възнаграде-
ни. А може би в това се крие истин-
ското очарование на приказките, тол-
кова различни от „истинския“ живот.
Може би затова и възрастните често
имат нужда от приказки — възраст-
ните, във всеки от които живее по ед-
но пораснало дете...

И както толкова често става в дет-
ските книги — техните герои са ума-
лен модел на обществото с различ-
ните му характери и страсти. В „Злат-
ното ключе“ срещаме и добрия ба-
ща — създател и защитник от злото,
и непослушния син, който скъпо пла-
ща за своето непослушание, но по-
важното е, че влиза в правия път.

За катализатор на неговото прераж-
дане служи прекият му сблъсък с ли-
цемерието, алчността и подлостта в
лицето на лиса Алиса и котарака Ба-
зилио. Олицетворение на грубата си-
ла и бездушие е сенyor Карабас Ба-
рабас. Не отсъства и образът на
поета Пиеро, когото страшните пре-
междия заставят да слезе на земята.
макар и за малко — колкото да за-
щити на дело, а не само на думи да-
мата на своето сърце Малвина, моми-
чето със сините коси. Тя на свой ред
е пример за добро поведение и при-
вързаност към реда и чистотата при
всякакви обстоятелства. Тук се мяр-
ка и продавачът на лечебни пиявици
Будалко — представител на оная ка-
тегория хора, които „за парче залое-
но свинско и чаша вино“ са готови
на всичко; изплува добрата, но оби-
дена на хората заради тяхната же-
стокост костенурка Тортила. Не е
забравен и верният приятел на при-
казните герои — кучето Артемон, ни-
то говорещият щурец, който толкова
напомяна вътрешния глас на всеки
от нас, който безпогрешно ни подсказ-
ва кога как да постъпим, друг е въ-
просът дали ние нокаме да го чуем...

Интересно е описана една от най-
решителните битки на представителите
на двата лагера, когато злото
на път да вземе превес и на стража-
та на Буратино, Пиеро, Малвина и
Артемон застават: лястовичките, чер-
ният ястреб, жабите, два смока, ос-
лепени от старост и готови всеки ми-
да умрат от геройска смърт, тлъсти
чернокадифени пчели в златни плаще-
ници, свирепи стършелци, цяло семей-
ство таралежи, пеперуди и мухи —
една дума, цялото горско войнство.
В съюбилния момент се появява
татко Карло — „запретнал ръкави-
той държеше в ръка чепата тояга
веждите му — свъсени...“ И нищо
че Карабас Барабас успява с измами
и подкупи да спечели за своята кау-
за блюстителите на реда — градоп-
чалника и стражарите. Златното клю-
че на спасението е отдавна у нашия
герои и те захлопват под носа на пре-
следвачите, си врътат чката към рад